G. MIHĂILĂ

SPECIFICUL ŞI UNITATEA LIMBII ROMÂNE ÎN CERCETĂRILE LUI B. CAZACU

„A devenit de mult o axiomă afirmaţia că Bogdan Petriceicu Hasdeu este întemeietorul lingvisticii şi filologiei române moderne, cel care a proiectat aceste două discipline cu o mână de maestru pe orbita ştiinţei europene"– scriam acum douăzeci de ani, cu prilejul reeditării integrale a *Cuventelor den bătrâni*. Prin această operă a savantului născut la Cristineştii Hotinului (16 februarie 1836), devenit profesor al Universităţii din Bucureşti (1874) şi membru al Academiei Române (1877), „o nouă provincie îşi făcea în 1878-1881 intrarea în lingvistica şi filologia românească – ilustrate până atunci mai ales de cărturari ardeleni şi munteni..."[1].

Dar înaintea lui B. P. Hasdeu, părintele său, *Alexandru Hasdeu* (*Hâjdeu*, 1811-1872), istoric, folclorist şi scriitor, fusese desemnat, împreună cu poetul şi prozatorul *Constantin Stamati* (1786-1869), membru fondator al Societăţii Academice Române (22 aprilie 1866), dar, neputând participa la lucrările acesteia, a fost proclamat membru de onoare, la 12 septembrie 1870[2]. Mai tânăr decât el, *Alecu Russo* (1819, Străşeni, aproape de Chişinău – 1859), autorul *Cântării României* (cel puţin, al versiunii a doua), ocupă un loc important în filologia românească prin celebrele sale *Cugetări*, în care pleda pentru unitatea şi frumuseţea limbii române literare[3].

Al treilea membru fondator al Societăţii Academice Române, originar din Basarabia, *Ioan Străjescu* (1833-1873), devenit mai târziu deputat la Bucureşti, şi-a lăsat prin testament averea Statului Român pentru a trimite tineri la studii în Franţa[4].

Nu altfel a procedat un alt mecena basarabean, *Vasile Stroescu* (1845-1926), ales membru de onoare al Academiei Române în 1910, după ce sprijinise prin donaţii generoase cultura, şcoala şi biserica românească din Transilvania şi din ţara liberă, precum şi numeroşi studenţi din Basarabia; ulterior, a fost desemnat preşedinte de vârstă al primului Parlament rezultat după Marea Unire din 1918, pentru care el însuşi militase[5]: Basarabia, la 27 martie / 9 aprilie; Bucovina, la 31 octombrie /12 noiembrie; Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul, la 18 noiembrie / 1 decembrie[6].

Între lingviştii şi filologii originari de pe aceleaşi meleaguri basarabene, care au ilustrat studiul şi propagarea limbii române, doi s-au născut curând după aceste importante momente: *Boris Cazacu* (Chişinău, 15 ianuarie 1919), viitor profesor al Universităţii din Bucureşti, membru corespondent al Academiei Române (1963), preşedinte al Societăţii de Ştiinţe Filologice (din 1968), dispărut prematur, în plină putere de muncă (24 august 1987)[7]; *Eugen Coşeriu* (Mihăileni, jud. Bălţi, 27 iulie 1921), viitor profesor al Universităţilor din Montevideo şi Tübingen, *Doctor Honoris Causa* a peste 30 de universităţi din diverse ţări, membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din Republica Moldova (1991), al Academiei Române (1992) şi a numeroase foruri savante din lume, decedat după o grea suferinţă pe 7 septembrie 2002 la Tübingen.

„*Noi proveneam dintr-o familie care ţinuse limba română la icoană...*" – sunt cuvintele ilustrului savant, tipărite drept titlu al interviului, pe care soarta nu i-a mai dat răgaz să-l vadă apărut în paginile revistei *Academica*[8]. Despre acest *român care aparţine lumii întregi* s-a scris enorm, mai ales începând cu cele cinci vo-

BDD-A20907 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:50 UTC)

lume ce i-au fost dedicate în 1981, de numeroşi lingvişti din mai multe ţări, inclusiv din România[9]. Dar opera lui, răspândită pe meridianele lumii, devenise cunoscută şi valorificată la noi cu mult înainte, dovadă doctoratul *Honoris Causa* acordat de Universitatea din Bucureşti în 1971, după ce savantul participase aici la *Al XII-lea Congres Internaţional de lingvistică şi filologie romanică*[10].

Aşadar – cum scria cu deplină justificare, acum zece ani, profesorul Anatol Ciobanu, de la Universitatea din Chişinău: „Parafrazând cunoscutul dicton cronicăresc «Nasc şi la Moldova oameni», putem afirma că NASC ŞI-N BASARABIA LINGVIŞTI"[11].

Să ne fie îngăduit însă ca, în comunicarea de faţă, să nu ne ocupăm de lingvistul de notorietate internaţională, Eugen Coşeriu, despre care am scris, între atâţia alţii, acum trei decenii[12], ci să evocăm unele aspecte mai puţin cunoscute din activitatea ştiinţifică a fostului profesor al Facultăţii de Litere din Bucureşti şi prorector al Institutului (astăzi Facultatea) de Limbi şi Literaturi Străine (1963-1966, 1967-1972).

Fiu al unei familii modeste, originare din satul Zberoaia, aproape de Prut, lângă Nisporeni, unde Liceul teoretic, inaugurat la 1 septembrie 1992, îi poartă astăzi numele, *Boris Cazacu* a avut de luptat din copilărie cu greutăţile vieţii (orfan de tată de la şase ani). Reticent în destăinuiri, abia dacă împărtăşea din când în când vreo mărturisire ca aceasta: „Întâlnirea cu opera lui I. L. Caragiale datează din anii când, elev în cursul inferior al liceului, am ascultat interpretarea profesorului de limba română, care ne-a prezentat cunoscutele schiţe *Vizită* şi *D-l Goe*"[13]. Acesta era Liceul „Alexandru Donici", ale cărui cursuri le-a urmat în anii 1929-1937, încheind cu rezultate meritorii, ce i-au deschis calea, ca bursier al unei Fundaţii din capitala ţării, spre Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti (1937-1941).

Numărându-se printre cei mai buni studenţi ai lui Ov. Densusianu (în ultimul an de viaţă), N. Cartojan şi Al. Rosetti, a fost numit bibliotecar la catedra de limba română; a obţinut licenţa în filologie modernă *magna cum laude* (Limba română şi dialectele ei, Istoria literaturii române vechi, Filologie romanică) şi a absolvit ca eminent Seminarul pedagogic „Titu Maiorescu" (1942), fiind clasificat primul la examenul de capacitate pentru limba şi literatura română (1943). Curând însă a fost încadrat în şcoala de ofiţeri de rezervă şi, după 23 august 1944, a luat parte ca sublocotenent la eliberarea Transilvaniei, ajungând până pe teritoriul Cehoslovaciei, unde a fost rănit.

Întors în ţară şi restabilit după spitalizare, a devenit mai întâi profesor la Colegiul „Sf. Sava" şi la Liceul „Spiru Haret" (1945-1947); totodată, pe baza activităţii ştiinţifice desfăşurate în paginile publicaţiilor mentorilor săi, „Bulletin linguistique" (începând din 1941) şi „Cercetări literare" (1943), a funcţionat ca asistent onorific, iar apoi, în urma concursului, a fost numit asistent titular la catedra de limba română (1947).

Între timp, a intervenit un episod plin de semnificaţie pentru profilul ştiinţific şi civic al tânărului lingvist, episod readus în atenţia noastră de profesoara Tatiana Slama-Cazacu, în paginile revistelor „România literară" (1991) şi „Basarabia" din Chişinău (1993). În noua serie a revistei „Contemporanul", iniţiată în toamna anului 1946, Mihail Roller – sub pseudonimul Mihail Şova – a publicat la rubrica *Probleme contemporane – Tribuna liberă,* articolul *Influenţe succesive latine şi slave în limba noastră – O ipoteză* (nr. 4, 11 octombrie, p. 6)[14].

Încercând a face paradă de erudiţie, cu citate din Mihail Kogălniceanu şi Ioan Bogdan, M. Şova începea apodictic: „Până astăzi, în literatura cu caracter istoric nu se pierde niciodată ocazia de a se sublinia în mod argumentat – şi mai ales neargumentat – acest specific deosebit (romanic – *n. n.*) al poporului român". Or, adăuga el, în acest fel „este minimalizat" rolul influenţei

BDD-A20907 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:50 UTC)

slave, deşi „filologi din secolul trecut (...) au constatat că două cincimi din limba românească sunt formate din cuvinte slave, în timp ce cele latine sunt o cincime”. Evident, nu are rost să rezumăm expunerea „istorică” a lui M. Roller[15], de la daci până în epoca modernă, dar e necesar să semnalăm ideile principale, pentru a putea aprecia apoi semnificaţia intervenţiei lui B. Cazacu.

Confuzia voită debuta cu ideea că, o dată cu prizonierii aduşi de daci de la sudul Dunării, în urma incursiunilor lui Burebista, a început *influenţa latină* „asupra limbii poporului de pe meleagurile de azi ale României. Aceasta *influenţă* (subl. n. – *G. M.*) va creşte mult în momentul înglobării Daciei în Imperiul Roman”. Dar, ulterior, retragerea administraţiei romane, provocată de migraţiile popoarelor, a redus aceasta influenţă, după opinia autorului, „pierzându-se cu necesitate o mare parte din lexicul latin. Venirea slavilor în aceste părţi influenţează în mod deosebit dezvoltarea poporului”. În pofida evidenţei, potrivit căreia slavii aşezaţi pe teritoriul ţării noastre au fost asimilaţi de populaţia majoritară românească, de-a lungul secolelor VI-XII, M. Roller ajungea să afirme: slavii „nu numai ca nu au fost absorbiţi, dar ei s-au impus – lucru care se vede şi din imensul bagaj slav pe care-l conţine limba noastră”.

Plasând în mod greşit „*o nouă influenţă latină în secolele XIII, XIV, XV,* [ce] *s-a suprapus influenţelor anterioare latine şi slave*” (sublinierea îi aparţine), datorită încercărilor de răspândire a catolicismului şi primelor tipărituri (pe care însă nu le datează), M. Şova sublinia reacţia Bisericii ortodoxe, constituirea mitropoliilor în Ţara Românească şi Moldova, extinderea vieţii monahale, iniţiate de Nicodim de la Vodiţa şi Tismana şi de presupuşii săi ucenici, ajunşi până la Mănăstirea Neamţului. Neînţelegând că slavona, ca limbă de cultură, a jucat în Ţările Române acelaşi rol ca latina în Europa apuseană şi centrală, el ajungea să afirme: „Toate aceste mănăstiri reprezintă puternice centre slave, care dezvoltă o intensă activitate culturală bisericească şi slavonă”, ceea ce „a făcut ca, în secolele care urmează, un nou strat slav să se suprapună în limba şi cultura noastră”.

În sfârşit, M. Roller semnala influenţa occidentală neolatină, după Revoluţia Franceză din 1789, dar conchidea, iarăşi fără bază documentară, exagerând rolul împrumuturilor ulterioare din diverse surse: „Din lexiconul latinesc al limbii noastre numai o mică parte s-a păstrat de pe vremea Imperiului Roman – cea mai mare parte datorându-se influenţelor latine succesive, care se împleteau cu cele slave şi pe care le-am schiţat mai sus”. El proclama chiar, în dezacord cu orice analiză onestă, că „influenţa recentă a limbilor neolatine poate explica frecvenţa de astăzi a cuvintelor latine, cu tot numărul lor mai mic, precum şi *structura actuală latină a morfologiei şi sintaxei noastre*” (subl.n.). Drept urmare, noul „diriguitor” al cercetării istorico-filologice conchidea: „Specificul limbii române nu este determinat de numărul cuvintelor pe care le-am păstrat din vremea Imperiului Roman. Şi este potrivnic metodei ştiinţifice ca, în ciuda tuturor faptelor, să susţinem cu orice prilej, în mod forţat aceasta”. Dimpotrivă, el recomanda studierea diverselor influenţe culturale, a modului cum poporul român le-a „prelucrat (...), pentru a le da specificul lor propriu. Specialiştii filologi care vor analiza aceste influenţe sub prisma obiectiv-ştiinţifică (?! – *G. M.*) vor aduce o reală contribuţie la limpezirea acestor probleme, pe care noi, ca nespecialişti, le-am ridicat numai”.

Riposta dată peste două săptămâni de B. Cazacu a fost pe măsură şi a temperat pe moment zelul „nespecialistului”, ce se erija în îndrumător al cercetărilor lingvistice. La aceeaşi rubrică, în nr. 6 al „Contemporanului” din 25 octombrie 1946, el publica articolul ce relua, în ghilimele, titlul celui precedent: *Despre unele «Influenţe succesive latine şi slave în limba noastră»* (p. 6)[16]. „Mărturisim că am rămas miraţi – declara el cu

BDD-A20907 © 2003 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:50 UTC)

fermitate – de părerile exprimate de către autor şi de felul cum înţelege să interpreteze faptele", asemuind pe noul veleitar cu alţi amatori, atraşi de «mirajul» filologiei. „Reluând o discuţie învechită, dl. M. Şova contestă «caracterul latin» al limbii noastre", pe baza derutantei statistici a lui A. Cihac, lansată în 1879 şi dovedită ulterior ca *falsă* (vezi mai jos).

La data aceea, B. Cazacu avea la dispoziţie celebra *teorie a circulaţiei cuvintelor,* formulată de B. P. Hasdeu în 1881 – pe care însă M. Roller o ignorase voit –, potrivit căreia „fizionomia unei limbi e în funcţie nu de numărul cuvintelor, ci de valoarea lor circulatorie", confirmată, cum se ştie, pe urmele lui S. Puşcariu, prin studiul lui D. Macrea, *Circulaţia cuvintelor în limba română* (extras din „Transilvania", an. 73, nr. 4, Sibiu, 1942). B. Cazacu reamintea concluziile confratelui său mai în vârstă, desprinse din analiza exhaustivă a *Poeziilor* lui M. Eminescu, retipărite în ediţia critică a lui Perpessicius (*Opere*, I, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1939): 48,68% cuvinte de origine latină (împreună cu derivatele lor), respectiv, în circulaţie – 83% (procente comparabile cu cele din poeziile lui Verlaine: 49%, respectiv 83,10%). Prin urmare – conchidea el –, „dl. Şova n-a făcut decât să înceapă o discuţie de prisos şi să întunece anumite lucruri limpezi pentru toată lumea".

Recomandându-i lui M. Şova – alias M. Roller – să studieze pentru istoria raporturilor slavo-romanice în epoca veche celebra sinteză a lui L. Niederle, profesor la Universitatea din Praga (*Manuel de l'antiquité slave*, t. I-II, Paris, 1923-1926)[17], filologul îl corecta, pe drept cuvânt, şi cu privire la presupusa influenţă latină din secolele al XIII-lea – al XV-lea, care ar fi determinat primele traduceri româneşti, cum crezuse I. Bărbulescu. Această influenţă a existat într-adevăr, însă mai târziu, începând cu marii cronicari din secolul al XVII-lea.

După semnalarea şi a altor „curioase contraziceri", formulări improprii şi inexactităţi**,** B. Cazacu încheia: „Căutând să ne prezinte o nouă «ipoteză», d. M. Şova n-a fost prea fericit inspirat atunci când s-a oprit la problema raporturilor slavo-române". Şi afirma răspicat, bazat pe *Istoria limbii române* a profesorului său, Al. Rosetti (I, ed. 2, Bucureşti, 1940): „E lucru ştiut că limba română e continuatoarea latinei vorbite în provinciile orientale ale Imperiului Roman, datorită faptului că acei care neau transmis-o au avut conştiinţa că vorbesc aceeaşi limbă, deosebită de a popoarelor conlocuitoare". Evident, cercetătorii serioşi, între care acelaşi Al. Rosetti (*Istoria...*, III, 1940), n-au minimalizat influenţa veche slavă, dar aceasta „constituie un caz de *superstrat*", prezent mai ales în *vocabular*, şi nu în morfologie, „care constituie trăsătura caracteristică a unei limbi".

Concluzia, formulată la fel de tranşant, era una de *metodă*: „Prin felul cum şi-a tratat subiectul, autorul n-a reuşit decât să arate că în domeniul filologiei, pe lângă o informaţie bogată şi de bună calitate, se cere, mai ales, mult discernământ critic"[18].

Să vedem, totuşi, dacă punctul de pornire al lui M. Roller avea vreun temei serios, dincolo de teoria *circulaţiei cuvintelor* (a *frecvenţei* utilizării lor), formulată cu atâta acuitate de B. P. Hasdeu şi confirmată, în cercetările ulterioare de *statistică a vocabularului*, până astăzi. Lăsând la o parte faptul că numeroase etimologii date de Cihac erau greşite chiar la stadiul cunoştinţelor de atunci (fapt semnalat încă de Hasdeu), Mircea Seche şi, ulterior, autorul acestor rânduri au arătat că el a comis următoarele inexactităţi[19], ce încălcau unele principii fundamentale ale ştiinţei *statisticii* şi, deci, viciau din temelie concluziile sale[20]:

1) În *Prefaţa* la *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, [II]. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais* (Francfort s/M., 1879, p. VIII)[21], Cihac afirmă: „L'élément *latin* de la langue roumaine ne représente guère aujourd'hui qu'une cinquième de son vocabu-

BDD-A20907 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:50 UTC)

laire, tandis que l'élément *slave* y entre pour le double ou pour 2/5 à peu près"; iar mai departe detaliază cifric proporţiile: „Dans mes éléments *latins* de la langue roumaine et dans l'ouvrage *présent*, j'ai indiqué environ 500 mots *latins*, 1000 mots *slaves*, 300 mots *turcs*, 280 mots *grecs-moderne* et 20 à 25 mots magyars pour l'*albanais*[22], qui sont identiques avec les vocabules correspondants roumains" (Din frază lipseşte un fragment, înainte de ultimele cuvinte, între care *magyars* este greşit imprimat: cifrele *20-25* se potrivesc, mai degrabă, pentru „elementele albaneze", respectiv autohtone; adăugăm aici – păstrând modul de aproximare al lui Cihac – cifra de *280* pentru împrumuturile maghiare, comparabile cantitativ cu cele greceşti).

Aşadar, cum constatam în 1983, din acest calcul aproximativ rezultă că dicţionarul ar avea doar circa *2.385* cuvinte-bază, respectiv *cuvinte-titlu* (culese cu aldine), în temeiul cărora s-a efectuat derutanta statistică. În realitate, noi am numărat *5.327 cuvinte-titlu* (1.182 elemente latine, 2.180 slave, 514 maghiare, 806 turceşti, 606 neogreceşti şi 39 „albaneze", respectiv autohtone), în jurul cărora se grupează adesea diverse derivate (cele mai multe formate în limba română, altele moştenite din latină sau împrumutate ca atare); din cele *5.327 cuvinte-titlu* trebuie să scădem *57* nume de locuri şi de persoane, incluse în dicţionar mai mult sau mai puţin întâmplător (41 la elem. sl., 9 la elem. magh., 3 la elem. turc., 4 la elem. gr.), de unde rezultă *5.270 cuvinte-bază (apelative)*[23].

2) Cu atât mai mult, Cihac n-a luat în consideraţie derivatele consemnate în cadrul majorităţii cuiburilor etimologice. Or, procedând la numărătoarea cuvintelor-bază şi a derivatelor, M. Seche a stabilit „suma totală de *17.645 de cuvinte înregistrate*, exclusiv variantele (fonetice ori lexicale) şi toponimicele"[24]. Grupate pe cuiburi etimologice, în cadrul celor şase secţiuni pe origini (lipsesc împrumuturile germanice, neologismele latino-romanice, adoptate în mod curent până la acea dată, cuvintele de origine necunoscută, cele onomatopeice şi derivatele respective), toate cele *17.645 de cuvinte* se repartizează astfel, potrivit *statisticii stabilite de M. Seche*, care diferă sensibil de *cea inexactă a lui Cihac*, efectuată prin luarea în consideraţie a numai circa 1/7 din cuvintele incluse în dicţionar: elemente de origine latină şi derivatele lor – 8.038 (peste 45%); împrumuturi slave şi derivatele lor – 6.141 (sub 35%); împrumuturi turceşti şi derivatele lor – 1.259 (peste 7%); împrumuturi greceşti şi derivatele lor – 1.100 (peste 6%); împrumuturi maghiare şi derivatele lor – 1.026 (sub 6%); elemente autohtone şi derivatele lor – 90 (sub 1%)[25].

În prezenţa ripostei principiale şi judicioase a lui Hasdeu, cercetătorii ulteriori au considerat de prisos verificarea *de facto* a cifrelor şi proporţiilor avansate de Cihac, până la acest control al lui M. Seche, care – cu precizările de mai sus – pune capăt unei discuţii „învechite", după cum apreciase pe drept cuvânt B. Cazacu.

Mai mult, astăzi dispunem de o analiză obiectivă a *structurii etimologice a vocabularului românesc reprezentativ*, după statistica generală a lui D. Macrea, efectuată în deceniile din urmă, pe baza DLRM (1958)[26]. Ea este cuprinsă în ampla lucrare colectivă, condusă de Marius Sala, acum 15 ani: *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988), în care secţiunea consacrată *limbii române* a fost realizată de Mihaela Bârlădeanu (p. 19-79). Selectând *2.581 de cuvinte* din DEX[27], pe baza bogăţiei semantice (minimum 5 sensuri proprii sau figurate), a puterii de derivare (cel puţin 3 derivate, formate prin sufixare, prefixare sau derivare regresivă) şi a uzajului, criteriu postulat de Hasdeu (2.000 + 28 de cuvinte, cu indicele minimal de uzaj de 13,48, din *Dicţionarul de frecvenţă* al lui A. Juilland, P. M. H. Edwards şi Ileana Juilland)[28], cu etimologiile acceptate prin confruntarea dicţionarelor lui S.

BDD-A20907 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:50 UTC)

Puşcariu, I.A. Candrea – Ov. Densusianu şi Al. Ciorănescu, autoarea a ajuns la următoarele rezultate globale:

1) Cuvinte latineşti moştenite: 782 (30,29 %);

2) Creaţii lexicale româneşti (mai ales de la cuvinte moştenite din latină, dar şi de la unele împrumuturi): 637 (24,68%);

3) Cuvinte cu etimologie multiplă (între surse figurând mai ales latina savantă, franceza şi italiana): 457 (17,70%);

4) Împrumuturi vechi slave şi slavone: 237 (9,18 %);

5) Împrumuturi franceze: 193 (7,47%);

6) Cuvinte cu origine incertă (dintre care unele se vor dovedi, probabil, autohtone, în baza noilor cercetări): 70 (2,71%);

7) Împrumuturi latine savante: 38 (1,47%);

8) Împrumuturi din bulgară (aproape sigur acestea vor trebui să fie incluse la grupa 4): 34 (1,31%);

9) Împrumuturi din maghiară: 33 (1,27%);

10) Împrumuturi din neogreacă: 25 (1,11%);

11) Elemente din substratul traco-dacic: 23 (0,96%);

12) Împrumuturi din diverse alte limbi: 18 din turcă, 15 din italiană, 7 din rusă, 7 din germană, 5 onomatopee, 2 împrumuturi din sârbocroată şi 2 din ucraineană – în total, 56 de cuvinte (2,16%).

În lumina acestor rezultate obiective, putem spune că riposta lui B. Cazacu, în anii de început ai activităţii sale ştiinţifice, pe urmele marelui său înaintaş, B. P. Hasdeu, ale lui S. Puşcariu, Al. Rosetti şi D. Macrea, s-a dovedit judicioasă, împiedicând răspândirea unei deformări tendenţioase a specificului limbii române, ca limbă romanică, ce a asimilat în vocabularul său numeroase împrumuturi din cele mai diverse surse, inclusiv vechi slave (populare) şi slavone[30].

NOTE

[1] Tomul I, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983, p. 7-8; tomurile II şi III au apărut în 1984. Grigore Brâncuş a reeditat, cu studii introductive şi note: *Etymologicum magnum Romaniae*, vol. 1-3, Bucureşti, Editura Minerva, 1972-1976 (vol. 1, de asemenea, la Editura Teora, 1998); *Studii de lingvistică şi filologie,* 1-2, Bucureşti, Editura Minerva, 1988.

[2] Vezi: Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866-1999. Dicţionar,* ed. 2, rev. şi adăug., cu un *Cuvânt înainte* de acad. Eugen Simion, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1999, p. 238; Nicolae N. Romanenko, *Alexandru Hâjdău în „Dosarul nr. 90" (de arhivă)*, în vol. *Pro Fide et Patria. Contribuţii la studierea vieţii şi activităţii membrilor familiei Hâjdău – Hasdeu*, Chişinău, Editura Epigraf, 2002, p. 14-35. Pe urmele lui Em. C. Grigoraş (1930), Dan Zamfirescu a numit pe cei doi Hasdeu, Alexandru şi Bogdan Petriceicu, reprezentanţi ai *Şcolii Basarabene* în istoriografia şi filologia românească (*Cultura română – Sinteză europeană*, Bucureşti – Chişinău, Editura „Litera Internaţional", 2002, p. 288-293).

[3] Vezi: *Istoria literaturii române*, II, red. resp. Al. Dima, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 489-507 (capitol scris de Al. Dima); *Dicţionarul esenţial al scriitorilor români*, coordonatori: Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Bucureşti, Editura Albatros, 2000, p. 726-727 şi anexa (articol scris de Paul Cornea); B. Cazacu, *Limba română literară. Probleme teoretice şi interpretări de texte,* Bucureşti, Societatea de Ştiinţe Filologice, 1985, p. 109-112, *Recitind* ***Cugetările*** *lui A. Russo. Elogiul bunului simţ*.

[4] Vezi Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei* ..., p. 504.

[5] *Ibidem*, p. 505.

[6] Vezi ampla expunere a acestor evenimente capitale, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II. *De la Independenţă la Marea Unire (1878-1918)*, coordonator: Acad. Gheorghe Platon, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 463-539 (Ion Agrigoroaiei, *Marea Unire*; despre Vasile Stroescu, p. 376, 479-480, 559).

[7] Evocat, între alţii, de: I. Hangiu, G. Mihăilă, Ion Dodu Bălan, în „Buletinul Societăţii [de Ştiinţe Filologice] pe anul 1987", p. 123-130; Mioara Avram, în „Limbă şi literatură", 1987, vol. IV, p. 528-

BDD-A20907 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:50 UTC)

532; Liliana Ionescu Ruxăndoiu, în „Limba română”, XXXVI, 1987, nr. 6, p. 553-554.

[8] Acordat Eugeniei Guzun (anul XII, 2002, nr. 5-6, august-septembrie, p. 49-54).

[9] *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu, 1921-1981*, Madrid-Berlin-New York, Editorial Gredos-Walter de Gruyter, 1981.

[10] Evocările recente dau o informaţie, fie şi incompletă, despre viaţa şi excepţionala-i operă, din care o parte publicată în România şi în Republica Moldova: Marius Sala, *Eugeniu Coşeriu, un român care aparţine lumii întregi*, „Academica”, anul XII, 2002, nr. 7, octombrie, p. 54; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Eugeniu Coşeriu, savantul şi omul,* ibidem, p. 55-60; Nicolae Saramandu, *Eugeniu Coşeriu, teoretician al limbajului*, ibidem, p. 61-61; Ioana Narcisa Creţu, în „România literară”, anul XXXV, 2002, nr. 47, 27 noiembrie – 3 decembrie, p. 19; Mihai Zamfir, ibidem, nr. 49, 11-17 decembrie, p. 31; Gregorio Salvator (Academia Regală a Spaniei), ibidem, anul XXXVI, 2003, nr. 6, 12-18 februarie, p. 28 (traducere de Florina Nicolae, din „ABC”, 7 decembrie 2002), ş. a. Revista „Limba Română” din Chişinău a închinat un întreg număr (10 (88), octombrie 2002) memoriei marelui savant, cuprinzând texte semnificative de-ale sale privind *Identitatea limbii şi a poporului nostru*, articole semnate de numeroşi lingvişti din România şi Republica Moldova, precum şi un interviu acordat Eugeniei Bojoga de profesorul B. García Hernández (Madrid). Vezi, de asemenea: Florin Manolescu. *Enciclopedia exilului literar românesc, 1945-1989. Scriitori, reviste, instituţii, organizaţii,* Bucureşti, Compania, 2003, p. 199-203 *(Coşeriu, Eugen).*

[11] Vezi mai jos, nota 14.

[12] *Eugénio Coseriu*, „Tribuna României”, II, 1973, nr. 23, p.12.

[13] *Limba română literară,* p.120-121: *I. L. Caragiale şi cultivarea limbii*; vezi şi ultimul său articol, *Eternul Caragiale, „*Limbă şi literatură”, 1987, vol. III, p. 301-306.

[14] Vezi: Tatiana Slama-Cazacu, *Încercarea de integrare a limbii române printre limbile slave,* „România literară”, anul 24, 1991, nr. 36, 5 sept., p.7; *Nume mari ale ştiinţei şi culturii noastre: Boris Cazacu,* „Basarabia”, 1993, nr. 1, ianuarie, p. 169-184: Tatiana Slama-Cazacu, *Un moment (dureros) din istoria limbii române* (p. 169-171); B. Cazacu, *Despre unele «Influenţe succesive latine şi slave în limba noastră*» (p. 171-173); P. Stroe, *Un lingvist român care nu trebuie uitat: Boris Cazacu (1919-1987)* (p. 173-178, cu date biografice şi o bibliografie a articolelor ce i-au fost consacrate); Anatol Ciobanu, *Savant de talie europeană* (p. 178-184: analiză detaliată a lucrărilor).

[15] Mihail Straje înregistrează doar a doua semnătură: Mihail R. Rollea (*Dicţionar de pseudonime, alonime*..., Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 606).

[16] În reproducerea din revista „Basarabia” (vezi nota 14) s-au strecurat trei greşeli de tipar, dintre care prima chiar la început: „În *renumitul* număr al «Contemporanului»...”, în loc de: „În *penultimul* număr...”; mai jos: „dl. M. Şova *constată* «caracterul predominant latin» al limbii noastre”, în loc de *contestă; ejusdem farinea,* în loc de *ejusdem farinae*.

[17] Stadiul actual al informaţiei privind raporturile slavo-române în epoca veche, în: *Istoria Românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, coordonatori: Dumitru Protase, Alexandru Suceveanu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001, p. 725-737 (D. Gh. Teodor, *Slavii la nordul Dunării de Jos în secolele VI-VII*; bibliografie, p. 758-759); vol. III, *Genezele româneşti*, coordonatori: ✞ Acad. Ştefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, p. 38-45 (M. Rusu ş. a., *Situaţia etno-demografică în condiţiile migraţiei slavilor, avarilor şi bulgarilor*; bibliografie, p. 122-126).

[18] Peste alte două numere, la aceeaşi rubrică (nr. 8, din 7 noiembrie, p. 6), Al. Graur a încercat, în articolul *Influenţe latine şi slave*, să justifice demersul lui Mihail Şova (fără a-i divulga numele real); acesta ar fi avut „meritul că a reactualizat o temă care astăzi se poate dezbate fără frică de persecuţii (?! - *G. M.*) şi că a emis o ipoteză demnă de a fi luată în consideraţie”. Renunţând să comentăm articolul, reproducem doar încheierea: „Socotesc, prin urmare, că ipoteza d-lui Şova ar trebui aprofundată de specialişti, şi respinsă numai dacă o cercetare amănunţită ar dovedi-o nefondată”.

[19] Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966, p. 103-131; G. Mihăilă, *Marginalii la etimologiile lui B. P. Hasdeu din „Cuvente den bătrâni”* (1983), în *Contribuţii la etimologia limbii române,* Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2002, p. 91-97.

BDD-A20907 © 2003 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:50 UTC)

[20] Într-o *cercetare statistică* se ia în consideraţie „*totalitatea manifestărilor* sau *elementelor* de aceeaşi natură, de aceeaşi esenţă calitativă ale unui fenomen sau proces”; între altele, trebuie evitate „erorile premeditate, fie de către cel care culege datele”, fie de către cel care le comunică (Tudor Baron, Constantin Anghelache, Emilia Ţeţan, *Statistică*, [Bucureşti], Editura Economică, 1996, p. 18, 29).

[21] Volumul [I], *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes,* apăruse în 1870.

[22] „Je me propose d’en publier plus tard la liste détaillée” (nota lui Cihac).

[23] Diferenţa – de altfel, nu prea mare – dintre cifra noastră, *5.327*, şi cea a lui S. Puşcariu, *5.765*, din *Locul limbii române între limbile romanice* (1929, în: *Cercetări şi studii,* Bucureşti, 1974, p. 164), se explică, desigur, prin faptul că şeful şcolii clujene va fi luat în consideraţie şi trimiteri de felul *grajd*, s. v. *gard*. E curios însă că S. Puşcariu se referă la „indicele de la sfârşit”, când acesta – cum a arătat M. Seche (*Schiţă*..., I, p. 107-108, nota 3) – are circa 8.400 de cuvinte, fără a consemna toate derivatele. Explicaţia faptului că indicele nu este complet o găsim în memoriile lui J. Urban Jarník, căruia Cihac îi mulţumeşte, la sfârşitul *Prefeţei,* „du concours qu’il a bien voulu me donner dans la rédaction des *Index* de ce livre” (p. XVIII): „Eu scoteam mai cu seamă din volumul al doilea (dar şi din primul – *G. M.*) *toate cuvintele aflătoare acolo, din cari autorul pentru indice îşi alegea numai pe acele ce se păreau de neapărată trebuinţă” (Drumul pe care am mers*, Bucureşti, 1909, p. 45-46; subl. n.).

[24] *Schiţă*..., I, p. 108; de asemenea, au fost excluse şi cele câteva antroponime.

[25] *Ibidem*, p. 107-108. Evident, autorul a acceptat pentru statistica sa toate etimologiile lui Cihac, indiferent dacă au fost confirmate sau nu în cercetările ulterioare.

[26] *Probleme de lingvistică românească,* Bucureşti, 1961, p. 29-45; *Probleme ale structurii şi evoluţiei române*, Bucureşti, 1982, p. 52-71.

[27] *Dicţionarul explicativ al limbii române*, sub conducerea acad. Ioan Coteanu, dr. Luiza Seche şi dr. Mircea Seche, Bucureşti, Editura Academiei, 1975; în anii din urmă a apărut ediţia a II-a, revăzută şi îmbogăţită, sub conducerea acad. Ion Coteanu şi dr. Lucreţia Mareş (Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1996; nou tiraj, 1998).

[28] *Frequency Dictionary of Romanian Words*, Londra – Haga – Paris, 1965.

[29] S. Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element,* Heidelberg, 1905 (retipărit în 1975; vezi şi *Însemnările autorului pe exemplarul propriu de lucru*... Introducere şi stabilirea textului: Dan Sluşanschi, Editura Universităţii din Bucureşti, 1995); I. A. Candrea – Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine [A – putea],* Bucureşti, 1914; Al. Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano*, 1-7, Universidad de La Laguna, 1958 –19-66 (*Dicţionarul etimologic al limbii române,* trad. de Tudor Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2001).

[30] Stadiul actual al cunoştinţelor noastre în acest domeniu, cu bibliografia anterioară, este reflectat în cărţile ce le-am publicat în ultimele decenii: *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, Bucureşti, Editura Academiei, 1960; *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973; *Contribuţii*...(menţionată în nota 19).



Plovdiv

BDD-A20907 © 2003 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:50 UTC)